

PAPER DETAILS

TITLE: Abdurrahman Abdî Pasa`nin Pendname Serhi Ile Ismail Hakki Bursevi`nin Pendname Serhi`nin Karsilastirilmesi

AUTHORS: Fatih YERDEMİR

PAGES: 602-620

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1384234>

Abdurrahman Abdî Paşa'nın Pendname Şerhi İle İsmail Hakkı Bursevi'nin Pendname Şerhi'nin Karşılaştırılması¹

A Comparison of Abdurrahman Abdî Paşa's Pendnames and İsmail Hakkı Bursevi's Pendname

Fatih YERDEMİR*

Öz

Türklerin kültür yaşamında ve tasavvufi irfanın gelişmesinde önemli bir yer sahibi olan Ferididdün Attar'ın Pendnâme adlı eseri, Türk edebiyatının yansırı Dünya edebiyatında da beğenilerek okunmuş ve Türkçe dâhil birçok dile tercümesi yapılmıştır. Günümüzde bu eser üzerine yapılan çalışmaların çokluğu ve bunun yanında Farsça aslından Türkçeye tercümelerinin hâlâ yapılmaya devam edilmesi; bu meşhur eserin içerisindeki bilgilerin, ahlak anlayışının günümüzde bile ölümsüz olduğunu ortaya koymaktadır. Bu eser o kadar çok sevilmiş ve benimsenmiştir ki edebiyatımızda bu eserin adıyla anılan edebi bir tür ortaya konulup ona öykünen eserler yazılmıştır. İnsanlara daha iyi bir insan olmayı öğütlemek için yazılan ve manzum bir eser olan Pendname, hem geniş halk kitlelerini ve hem de devleti yönetenleri ahlâki yönden olgunlaştırmayı, erdemli kılmayı amaçlamıştır. İrfan sahibi ediplerimiz tarafından asırlar boyunca pendname; tercüme edilmiş, kendilerinden birtakım öğütler katarak yani genişleterek telif-tercüme özelliği gösteren bir forma büründürülmüş ya da daha iyi anlaşılması için şerh edilmiştir. Bu eser, hem tercüme, hem telif-tercüme hem de şerh edebiyatımıza çok önemli eserler kazandırmıştır. Pendname'nin daha iyi anlaşılması için yazılan şerhlerde üdebanın kendi mizaçları, anlayışları, inançları ve hayata bakış açılarındaki farklılıklar eserlerine yansımıştır. Bu şerhler de kendi içinde zamanla asıl kitaptan bağımsız telif bir eser gibi anılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada Abdurrahman Abdî Paşa'nın pendname şerhi ile İsmail Hakkı Bursevi'nin pendname şerhi karşılaştırılmıştır. İki şerhin birbirine benzeyen yönleri ve farklılıklarını ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şerh, Pendname, Karşılaştırma, Abdî Paşa, İsmail Hakkı Bursevi.

Abstract

The work of Ferididdün Attar, who has an important place in the cultural life of Turks and the development of mystical wisdom, has been read with appreciation in the world literature as well as in Turkish literature and has been translated into many languages including Turkish. Today, the abundance of studies on this work, as well as translations from Persian original to Turkish, are still being made; It reveals that the information and moral understanding in this famous work is immortal even today. We loved and adopted this work so much that we have created a literary genre named after this work in our literature and wrote works that emulate it. The Pendname, a verse work written to advise people to be a better person, aimed to make both the masses of the people and those who govern the state morally mature and virtuous. For centuries pendname by our wise men; It has been translated, by adding some advice from them, that is, by expanding it, it has been transformed into a form that shows copyright-translation feature or has been annotated for better understanding. This work has brought very important works to our translation, copyright-translation and commentary literature. In the commentaries written for a better understanding of the Pendname, the differences of the udeban's own temperaments, understandings, beliefs and point of view on life are reflected in his works. In time, these annotations started to be known as a copyrighted work independent from the original book. In this study, the pendname annotation of Abdurrahman Abdî Pasha and İsmail Hakkı Bursevi's pendname commentary will be compared. It will be tried to reveal the similar aspects and differences of the two commentaries.

Keywords: Commentary, Pendname, Comparison, Abdî Pasha, İsmail Hakkı Bursevi.

Giriş

Şerh, tercümeden farklı olarak eseri her yönü ile ele alıp açıklamalar yapmaktır. Tercümede birçok anlam tam olarak verilememektedir. Birçok yer de kavramların aktarılan dile

* Dr. Gazi Üniversitesi, TÖMER, fatihyerdemir@hotmail.com

¹ Bu makale, 24-25 Haziran 2020 tarihleri arasında Ankara'da çevrimiçi olarak düzenlenen Uluslararası Genç Bilim ve Sanat İnsanları Sempozyumu (GEBSİS)'na "İsmail Hakkı Bursevi'nin Pendname Şerhi İle Abdurrahman Abdî Paşa'nın Pendname Şerhinin Karşılaştırılması" bildirinin düzenlenmiş ve genişletilmiş halidir.

tam anlamıyla çevirisi yapılamamakta; yazarın ne demek istediği ve kendi dilindeki ifade gücü ve özellikleri tercümede ortaya çıkamamaktadır.

Ecdadımız Farsça ve Türkçe bilgilerini ortaya koyarak eserleri şerh ederken karşılaştırmalı olarak iki dilde ortaya çıkan bütün anlam, ses ve gramer özelliklerini aktarma yoluna gitmişlerdir. Şerhler bu yönüyle sadece edebî eseri anlamak için yazılsa dahi onu okuyanlar için iki dilin zenginliklerini ortaya koyması bakımından da önemlidir.

Şerhi yazan kişinin meşrebi, dünyayı algılaması, eğitimi, yaşadığı çevre şerh ettiği metinde ortaya çıkar. Şarih, şerhini yazarken bu zamana kadar edindiği, gördüğü bütün bilgi birikimini yazdığı esere döker. Açıklamalarını yaparken yararlandığı kaynaklar varsa onlara göndermeler yapar. Bu tür eserlerde en çok yararlanılan kaynaklar sözlüklerdir. Şarih, elinin altında bulunan, herkes tarafından okunan ve bilinen sözlüklere atıf/gönderme yapabildiği gibi açıklamalarında kendine destek olması mahiyetinde tarihî, dinî eserlerden de yararlanabilir. Bazen bu eserler metnin anlaşılmasında yeterli olmazsa şerh edilen metne benzer metinlere -ki bunlar divan, mesnevi ve ahlak içerikli eserler olabilir- başvurur. Açıklanan ifadeler dini içerikli ise Kuran-ı Kerim'e ve Hadislere ve tasavvufi eserlere göndermeler yapılır, anlatım derinleştirilip yazarın/şairin ne demek istediği ortaya çıkarılmaya çalışılır.

Şarih, şerh ettiği metinde anlamı bulabilmek için bazen kaynak dilden gramer kurallarını, şerh ettiği dil ile karşılaştırma yoluna gider. Bir eş değerlilik yakalamaya çalışarak iki dil arasında hem kelime bazında hem de cümle bazında bir karşılaştırma yapar. Bu karşılaştırma da bazen bir kelimenin bazen de bir kalıp ifadenin iki dil arasındaki seyri de ortaya çıkar. Ortak kelimeler, deyimler, atasözleri ve kalıp ifadeler genelde şerh metinlerde çok sık ortaya çıkan malzeme türüdür. Bunların yanı sıra kavramda oluşan benzerliklerin iki dilin ses ve cümle dizgesinde aynı olmayıp farklı şekillerde yansıdığı yerler de olabilir. Bu da şerhlerde, iki dilin birbirleriyle olan alışverişlerinin kelime ve cümle düzeyinde değil de anlayış ve idrak düzleminde de ortaya çıktığını şerhlerde gözlemleyebiliriz.

Şerhlerde takip edilen yöntemlerden biri de şerh edilen eserin tek nüshası yerine başka nüshalarının da görülüp varsa nüsha farklılıklarına yer verilip açıklama yapılmasıdır. Şarihler farklı nüshaları görüp kendilerince *sahih nüsha/nüshalar* olarak adlandırdıkları eserleri şerh ederken aynı eserin başka nüshalardaki farklılıklarına da dikkati çekerler. Diğer nüshalardaki farklı, olan kelime, cümle ve ibareleri tespit ederek bir nevi edisyon kritik yaparlar. Bazen şarih, farklı nüshadaki *bölümü kelime ve cümleyi* de açıklayarak o nüshadaki anlamın da ortaya çıkmasını sağlayabilir.

Şerhlerde ortaya çıkan diğer bir durumda *reddiye/edebi eleştiri* yöntemidir. Şarih, aynı eseri şerh eden başka bir şarih varsa; onun şerhini anlam, okunuş, gramer ve kültürel olarak eleştirir. Diğer şarihin yaptığı açıklamayı beğenmez. Ona *reddiye* yazar. Bazen şarih, şerh ettiği edebî eseri de eleştirir yani esere dönük eleştiri yapar. Bu da şarihin *bir eser nasıl olmalıdır?* sorusunun cevabını aramasıdır.

Bu çalışmada Pendname'ye şerh yazan İsmail Hakkı Bursevi'nin şerhi ile Abdurrahmân Abdî paşanın şerhleri anlam ve yapı bakımından karşılaştırılacaktır.

İki şarihin de Pendname'yi şerh etme üsluplarının benzerlikleri yanında farklılıklarının olup olmadığı tespit edilecek. Şarihlerin kelimenin en küçük yapı taşı olan harfe kadar inip yanlış okuma ve bu yanlış okumadan kaynaklanan anlam yanlışlıklarının ortaya çıkmasını engellemek için harfin nasıl okunması gerektiğine kadar eseri inceleyip incelemedikleri üzerinde durulacaktır.

Yapı başlığı altında şarihlerin, Pendname'yi şerh ederken harf, hece, kelime ve cümle yapılanmalarını nasıl ele aldıkları üzerinde durulacaktır. Şarihlerin şerhlerinde yer verdikleri ve bir dilin sahip olduğu kültürel söz varlıkları da ortaya konacaktır. İki şarihin birbirlerinden

farklı harf seslendirmesi, aynı kelimenin cümle içerisindeki iraplarının benzer ya da farklılıkları tespit edilecektir. Şarihlerin bazen iki dil üzerine yaptıkları gramer açıklamalarına bakılacaktır.

Anlam başlığı altında şarihlerin kelimeyi gerçek, terim, mecaz ve irfani olarak nasıl anlamlandırdıkları üzerinde durulacaktır.

İsmail Hakkı Bursevî Pendname'ye yazdığı şerhe özel bir ad vermemiştir, ama Abdurrahmân Abdî Paşa yazdığı şerhe Müfid adını vermiştir. Bu eserlerden yapılan alıntılar için İsmail Hakkı Bursevî'nin şerhi *Bursevî*; Abdurrahmân Abdî Paşa'nın şerhi, *Müfid* olarak aktarılacaktır.

Abdurrahman Abdî Paşa'nın Şerhçiliği²

Abdurrahman Abdî Paşa, şerh ettiği Pendname'ye Müfid adını vermiştir. O, Pendnameyi şerh etmesinin nedenini isteyenlere ve öğrencilere Farsça öğretmek için yazdığını, eserinde birkaç defa “tâlib-i tahşîl-i Fârsî” ifadelerini zikretmesinden anlaşılmaktadır. O, Pendnameyi şerh etmeye, eserin metninden beyitlerin şerh edeceği yere aslını yazmakla başlamıştır. Sonra her harf ve kelimeyi tek tek okunuş, mana ve gramer özelliklerini incelemiştir. Harf ve kelimelerin çekimleri ve türeyişleri üzerinde durmuş, onların söz öbekleri ve cümledeki yerleri ile ilgili bilgiler vermiştir. En sonunda *maḥsûl-i beyt* bölümünde beytin manasını açıklayarak şerhini tamamlamıştır.

Abdî Paşa'nın, şerhinde hareke yoktur. O, ana metinde geçen kelimelerin ve harflerin tek tek okunuşunu vermiştir. Arapça ve Farsça da farklı seslendirilen harflerin özelliklerini dile getirmiş, kelimeyi bu dillerdeki şekliyle okunmasının gerektiğine dikkat çekmiştir. Kimi zaman bazı kelimelerin vezin gereği okunuşlarında farklılıklar olabileceğini söylemiştir.

Müfid'de, kelimelerin gerçek anlamı için *lugat*; terim anlam için *istilah*; mecaz anlam için *murâd* kelimelerini kullanmıştır. Bazı durumlarda *lâkin bunda* ve *bu mahalde* ifadelerinden sonra açıklanan kelimenin cümlede ortaya çıkan manasını vermiştir. Anlamını önceden söylediği kelime bir daha geçtiğinde *sabıkan beyân oldu* ifadesini kullanmıştır. Bazen Arapça kelimeleri açıklarken onların hangi babdan geldiklerini söyledikten sonra anlamlarını vermiştir. Bazı kelime ve eklerin birden fazla anlamları olduğunu her birini *mahallinde beyân* olacağını ifade etmiştir. Bazı sözcüklerin kaç anlamı varsa onları teker teker dile getirmiştir.

Yeri geldiğinde kaynak dil ile ilgili bazı dilbilgisi kuralları açıkladığı yerler vardır. Çok nadiren de edat olarak kullanılan harflerin Arap gramerinde neye karşılık geldiğini söyleyip iki dili mukayese ettiği yerlerde bulunmaktadır.

Beytin anlamını verdiği *maḥsûl-i beyt* bölümünde derinlemesine bir açıklamalara girmez. Yaptığı açıklamaları daha çok tercüme şeklindedir.

² Asıl adı Abdurrahman olan Abdî Paşa, İstanbul'da Anadoluhisarı'nda doğmuş, Enderûn-ı Hümayun'da eğitim görmüştür. Vekâyi'nâme'sinde 27 Ekim 1648'de Sarây-ı Hümayun'da Büyük Oda'da görev aldığını, 1650'de Seferli Koşuşu'na geçtiğini, 1659'da da Has Oda'ya nakledildiğini, 1665'te kendisine “tuğra çekme” yetkisi verildiğini, 1668'de sır kâtibi olduğunu, 28 Temmuz 1669'da vezâret rütbesi ile nişancılık mansıbına tayin edilmek suretiyle saraydan çıktığını dile getirmiştir. Nişancılık mansıbında uzun süre hizmet veren Abdi Paşa, ordunun Çehrin Seferi'ne hareketinde (15 Mart 1678) İstanbul kaymakamlığına getirilmiş. Bir yıl sonra da dördüncü vezirliğe terfi ettirilmiştir. 1680 Ekiminde yeniden İstanbul kaymakamı olmuş, eylül 1682'de de ikinci vezir bulunduğu sırada Basra valiliğine tayin edilmiştir. On yıl kadar çeşitli eyaletlerde valilik yaptıktan sonra ikinci defa Basra valiliğine, 1690'da da Kandiyeh muhafızlığına nakledilmiştir. Buradan gönderildiği Sakız muhafızlığı görevindeyken vefat etmiştir. “Abdî” mahlası ile yazdığı şiirlerini bir divanda toplayan Abdi Paşa'nın, ayrıca Attâr'ın Pendnâmesi ile Kâ'b b. Zühre'nin Kasîde-i Lâmiyyesine (Kasidetü'l-bürde) ve Divân-ı 'Urfî'deki bazı şiirlere şerhler de yazmıştır (Derin, 1988, s. 74-75).

İsmail Hakkı Bursevî'nin Şerhçiliği³

Mesnevi nazım şeklinde kaleme alınan Pendname'yi İsmail Hakkı şerh etmeye başlamadan önce orijinal metinden beyit ya da mısraı şerh yapacağı yerin başına yazmıştır. Bu bölümde şerh edeceği boyuta göre kimi zaman beyti kimi zaman bir mısraı ele almıştır. Şerhin ilk başında İsmail Hakkı, ek ve kelimelerin anlamlarını, diğer dillerde karşılıklarını (Arapça ve Farsça) ve o kelimenin Türkçedeki anlam ile kullanım yerlerini vermektedir. Sonra kelimelerin diğer kelimelerle kurduğu ilişkilerden ve cümledeki yerlerinden bahsetmiştir. Okunmasında hata olacak veya farklı okumalarla farklı anlamlara gelebilecek kelimelerin okunuşunu vermiştir. Kimi zaman harflerin Arapça ve Farsça da farklı okunabileceğine dikkat çekmiştir. En sonunda da *ma'nâ-yı beyt budur ki/ma'nâ-yı mışrâ' budur ki* ifadeleri altında şerhini tamamlamıştır.

Bazı kelimelere yaptığı açıklamalarda hiçbir sözlüğe veya kitaba gönderme yapamamışsa buradaki tutumu kendince açıklamıştır. Bu açıklamaları yaptığı yerde *bu fakir* ifadesini kullanarak öznel bir yorum yaptığını dile getirmiştir. Anlamını önceden açıkladığı kelimelere tekrardan bir açıklama yapmamıştır. Bu durumda da *tafsîli mürrur itmîş* gibi bir ifade kullanmıştır.

İsmail Hakkı'nın şerhinin en önemli yönü kelimelerdir. O, kelimeyi okunuşundan anlamına, oradan da cümledeki yerine kadar irdelemiştir.

Şerhin ilerleyen kısımlarında İsmail Hakkı, şerh yöntemini biraz değiştirmiş, mısraı/beyti nesre çevirmekle işe başlamıştır. Arkasından cümle tahliline girişmiş, sonra kelimelerin şekil (sarf) ve anlam (mana) boyutunu irdelemiştir. Beyti/mısraı nesre çevirmeyi *bunuñ taqdîri/bu mışrâ' iñ taqdîri/bu beytüñ taqdîri* ifadesi ile yapmaya başlamış ve *dimekdür* ifadesi ile bitirmiştir. Nesre çevirme işinden sonra *bu beytüñ i'râbı zâhirdür* diyerek cümleyi tahlile girişmiştir. Bursevî, Arapçayı çok iyi bilen bir kişidir. Açıklamalarında kullandığı terimlerin büyük bir kısmı da Arapçadır. Bu yoğun Arapça anlatımında birkaç beyti nesre çevirirken Farsça yazması gerekirken Arapça yazmıştır.

Şerhindeki sonraki adım ele aldığı metinle diğer nüshalar arasında farklılık varsa eğer bu duruma dikkati çekmesidir. Bunu da *ba'zî nüshada* ifadesini kullanarak yapmıştır. Dikkatini çektiği nüsha farklılığını şerh ettiği yerler de vardır. Bazen şerh etmeden sadece nüsha farklılığından bahsetmiştir.

Şerhindeki önemli bir özellikte yer yer Arapça, Farsça ve Türkçe dilbilgisi kuralları anlatmasıdır. Bunda bir düzen olmaksızın kendince uygun gördüğü yerlerle ilgili olarak bilgi vermesidir.

³ 1653 yılının ekim bugün Bulgaristan sınırları içinde bulunan Aydos'ta doğmuş. Uzun süre Bursa'da yaşadığı için Bursevî, bir süre Üsküdar'da ikamet ettiğinden Üsküdârî, Celvetiyye tarikatına mensup olduğu için Celvetî nisbelerini kullanmış, özellikle Bursevî nisbesiyle meşhur olmuştur. Tamâmü'l-feyz ve Silsilenâme-i Celvetî başta olmak üzere bazı eserlerinde hayatı hakkında bilgi veren İsmâil Hakkı'ya dair çalışmalar esas itibarıyla bu bilgilere dayanmaktadır. Hareketli bir hayat geçirdiğinden bu çalışmalarda yer yer eksiklik ve yanlışlıklara rastlanmaktadır. 100'den fazla eser yazdığını belirten İsmâil Hakkı bunların bir kısmının bir kısmının adını da zikretmiştir. Bazı eserlerinin birden fazla ismi olması, mecmua ve vâridât türü kitaplarının birbirine karıştırılması gibi sebeplerle eserlerinin sayısı çok farklı gösterilmiştir. Çok yönlü olan edibimiz, şair ve şarih kimliğinin yanı sıra müfessir kimliğiyle de öne çıkmıştır (Namlı, 2001, s. 102-106).

Karşılaştırma

Kelimelerin Okunuşu

*Bursevî*⁴

Bursevî'nin Pendnâme şerhinin metni harekelidir. Kendince bazı durumlarda anlam karışıklılığının önüne geçmek için kelimelerin okunuşu hakkında bilgi vermiştir. Bunu da iki şekilde yapmıştır. Birincisi harfin fetha, damme, kesre ve sükun mu okunacağını dile getirmesi; ikinci olarak kelimenin Arapça bir kural olarak hangi vezinde olduğunu, herkesin bildiğini düşündüğü örnek kelime ile birlikte vermesidir. Bazı kelimelerin kesre ya da fethalı okunması anlam değişikliğine yol açtığına dikkati çekmiştir. Bazı kelimelerin ikili şekilde okunabileceğini dile getirmiştir. Bu durum metindeki bütün kelimeler için geçerli değildir. Bursevî, şerh metni harekeli olmasına karşın okuyucunun dikkatini çekmek için yapmış olmalıdır.

H'îş, hâ-yı mu'cemenüñ kesri ve vâv-ı resmî ile kendi ma'nâsına hod gibi (Bursevî, 4b).

Şabr bânuñ sükûnıyla nefsi kerâhet itdüğü nesne üzerine habs itmege dirler (Bursevî 9a).

Mâlik serrî veyâ hibe veyâ irş ile bir nesneye mutaşarrıf olana dirler bu şûretde milkden olur kesrile ve mâlik kavî şedîd ma'nâsına dahı gelür bu şûretde melkden olur feth-i mîm ve sükûn-ı lâm ile ki kuvvet ü şiddet dimekdür (Bursevî, 30a-30b).

Hâtem tânuñ feth ve kesriyle parmağa takdıkları zînetdür ki anuñla nesne mühürlenür. (Bursevî, 8b).

Bazı kelimelerin vezin gereği tahfif okunabileceğini dile getirmiştir:

Ferr teşdîd ile bu dahı Fârsîdür burada tahfif olundığı vezin içündür ma'nâsı kuvvet ü revnak ve terâvet ü fîrûğ dimekdür. (Bursevî, 30b).

Bazen harflerin Arap ve Fars dillerindeki farklı olarak seslendirildiğini ifade etmiştir:

kücâ kâf-ı 'Arabînüñ dammıyla kande dimekdür (Bursevî, 80b).

Bazı kelimelerin harflerinin okunuşunu vermez ama Arap gramerinde ve sözlükçülüğünde geçerli bir kaideyi kullanır. O kelimenin Arap gramer kurallarına göre veznini ve örnek kelimeyi verir:

Zufer şured vezni üzerine esed ü şücâ' ve bahr ma'nâlarına gelür (Bursevî, 30b).

Evliyâ velînüñ cem'idür nebî vezni üzerine (Bursevî, 22a).

Bursevî, Arapça okunuşu kolay olsun diye verilen vezin örneklerine Türkçe bir kelimenin okunuşu için de vermiştir:

Küngerân çavdar ki buğdaydan döner vezni üzredür (Bursevî, 68a).

Bazı kelimelerin halk ağzında farklı söylendiğini ifade etmiştir:

Haşm hâ-yı mu'cemenüñ fethiyle egerçi lisân-ı nâsde kesrile mütedâvil ü meşhûrdur şavab ma'nâsınadır ki Türk kaçımak dir. (Bursevî, 139b)

⁴ Metin incelenmesinde kullanılan yazma nüsha: Şerh-i pend-name-i Attar [mikroform]/ Şarih: İsmâ'il Hakkı Bursavî; müstensih: Şerif Ali b.Fevzî Sandakai-zade Bursavî Tilmizi, 1963. Mf1994 A 3909.

Müfid⁵

Müfid'de şerh edilen metin harekeli değildir. Abdî Paşa, bu nedenle ana metinde yer alan her kelimenin nerdeyse okunuşunu vermiştir. Noktalı harflere *mu* 'ceme noktasız harflere *mühmele* demiştir. Bazen yanlış okumalara ve yanlış anlamalara imkân vermemek için kelimenin kalıbını okunuşu ile birlikte vermektedir.

şîn-i mu'cemenüñ ve nûnûñ kesri ile (Müfid, 3b).

hâ-yı mühmelenüñ fethiyle ve dâl-ı mühmelenüñ şeddesiyle (Müfid, 3a).

fermân, fânuñ fethiyle ve râ-yı mühmelenüñ sükûniyle emr ma 'nâsınadur (Müfid, 3b).

kahreş, şîn zamîrdür. Hudâ'ya râci'dür, mâ-ğabli râ-yı mühmele meftûha okunmak lâzım. (Müfid, 4b).

Bazı kelimelerin harflerinin okunuşlarının yanı sıra Arap gramer kurallarına göre veznini ve örnek kelimeyi vererek kelimenin o şekilde okunmasına dikkat çeker:

Hamd, hâ-yı mühmelenüñ fethiyle ve mîmüñ sükûniyle 'alime bâbindan maşdardur Müfid, 2b).

Bazı kelimelerin vezin ve kafiye gereği tahfif, sükûn ve şeddeli/şeddesiz okunması gerektiğini ifade eder:

Lâkin kâhîce sâkin de okunur, zârûret-i vezn için ammâ nâdirdür (Müfid, 4b).

ol yânuñ hazfiyle işbâtı da câ'iz meger zârûret-i vezn ü kafiye ola (Müfid, 4b).

Bazı kelimelerin Arapçada ve Farsçada farklı okunduğunu dile getirmektedir. İki dilde yazılışları birbirine benzeyen bazı kelimelerin, bir harfteki ses değişiklikleri kelimelerin birbirinden farklı anlam değişiklikleri göstermesine neden olabilir.. "Kaf-ı Acemi: گ / Kaf-ı Arabi: ک / Bâ-yı Acemi: پ / Bâ-yı Arabi: ب / Cim-i Acemi: چ / Cim-i Arabi: ج / Zâ-yı Acemi: ج / Zâ-yı Arabi: ز" bu harfler Arapça ve Farsçaya göre ses ve anlam değişikliğine uğrarlar.

Küned, kâf-ı 'Arabînüñ dammiyle (Müfid, 9b).

kâf-ı meftûha 'Acemîdür (Müfid, 9b).

Peder, bâ-yı 'Acemînüñ fethiyle ve dâl-ı mu'cemenüñ fethiyle baba ma'nâsınadur (Müfid 13a).

Bursevî ve Abdî Paşa'nın bazı kelimeleri farklı okumuşlardır.

"birehne" bâ-yı muvaḥḥadenüñ kesriyle (Bursevî, 14a).

"bürehne" bânuñ dammiyle ve fethiyle ve râ-yı mühmelenüñ fethiyle çıplak ma'nâsınadur (Müfid, 11a).

Kelimelerin Anlamı

Bursevî

Bursevî, kelimelerin gerçek anlamlarını vereceği zaman *ma'nâ-yı lügavîsi*, *bî-ḥasebi'l-ma'nâ* ve *ma'nâsınadur* ifadelerini kullanır. Kelimenin metinde ortaya çıkan anlamını vereceği

⁵ Bu çalışmada Müfid'in DİB Yazmalar Kitaplığının 004371 numarada yer alan yazması kullanılmıştır. <https://yazmaeserler.diyanet.gov.tr/resource?itemId=10389&dkymId=60453> E.T: 05.11.2020

zaman bu cihetden, ez-cümle, burada murâd... dahı dirler, el-hâşıl, ma'nâ eger kalb ile olursa tecevvüzi, mecâzen ve burada gibi ifadeleri kullanmıştır.

*De-kâ'ik'de gelür ki 'Arab lâyıık didügi yerde Türk yaraşur 'Acem şâyed dir ihtimâl vâdur diyecek yerde **mecâzen** lisân-ı Türkî'de yarar didükleri gibi lisân-ı Fârsî'de şâyed dirler (Bürsevi, 87b).*

*Rây-ı âb dirler 'Arab vechde itdigü **tecevvüzi** 'Acem rûyda ve Türk yüzde ider (Bursevî 143a).*

*Nevâşî nâşiyenüñ cem'idür ki mu-kaddemü'r-re'sdür **burada murâd** ol ma-halde şâbit olan şaçdur şa'r gibi. (Bursevî, 34a).*

Şarihin kelimelere kendince anlam verdiği yerlerde olmuştur. Bu özel tasarruflar da bu fakire zahir oldu ifadesini kullanmıştır.

***Bu fakîre zâhir olan** budur ki de lafzı dahı dene mura-hhamdur pes hem dahı ma'nâsına ma-hmûldür (Bursevî, 9b-10a).*

Bazı kelimelerin anlamlarını zıddıyla açıklamıştır.

*Nîk, eyüdür **mu-kâbili** beddür ki yaramazdur zîşt çirkindür mu-kâbili nîkîdur burada nîk ka-tı ma'nâsinadur. saht zîşt gibi nitekim Türkîde dahı müsta'meldür ki eyü çirkin ve eyü bed nesnedür dirler ka-tı çirkin ve bed ma'nâsına (Bursevî, 131b-132a).*

*deryâ kara **mu-kâbilidür** (Bursevî, 7a).*

*no-kşân kemâlüñ **zıddıdur** (Bursevî, 55a).*

Bazı kelimelerin kaç anlamı varsa onları beraberinde söylemiştir.

*Müş **yumruk ve avuç** ma'nâlarına gelür (Bursevî, 2b).*

Bazen kelime açıklarken doğrudan anlamını yerler de vardır.

*Dâduñ **virme-kdür** (Bursevî, 2b) .*

Bursevî, bazen ana metinde yer almayan kelimelerin anlamlarını da açıklamıştır. Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe karşılığını verirken bu Türkçe kelimelerin de manalarını izah ettiği yerler olmuştur. Bu durum Türkçe kelimenin devri için arkaik olduğunu gösterebilir.

***İolu** buzuñ bir nev'idür. Zîrâ semâdan kuvvet-i zemherîr ile müncemid nüzûl ider buz ise zemînde olur ve iolunuñ bir vakte ihtîşâşî yokdur belki eyyâm-ı şayfda dahı olur (Bursevî, 15a-15b).*

***Yarlıgama-k** günâhdan geçmek ma'nâsına (Bursevî, 32b).*

Nân dışında aşağıda anlamını açıkladığı hiçbir kelime ana metinde geçmemektedir:

*Nân etme-kdür ki 'Arab hubz dir **nânçîn tennûr içinden itmek çıkaracak âletdür** ki 'Arab aña milka-t dir. Nân-hurûş vâv-ı resmîyle etmek ka-tığına dirler. **Nân-hudâh ve nâ-dâh etme-kçi başıdur** (Bursevî, 15b)*

Günümüzde kullanılmayan bazı Türkçe tamlamaları Bursevî kendi döneminde tasavvufi manalarda kullanmıştır:

*merd-i râh **yol eri** dime-kdür ki murâd sâlik-i râh-ı **Hak-dur**(Bursevî, 78b)*

Bazen bir kelimenin Arapça, Farsça ve Türkçe karşılığını yerler de olmuştur. Bu durumda üç dilli bir sözlük hazırlıyormuş gibi davranmıştır:

Sipâh leşkerdür ki 'Arab' asker ve Türk çeri dir (Bursevî, 57a).

Türk Tañrı didüğine 'Arab Allâh ve ehl-i Fûrs Hudâ ve Rûm Eşniyâ ve Ermenî Isfâh ve Efrenc Kerîtor ve Habeş Vâk dirler (Bursevî, 1b).

Farsça bir kelimenin anlamını yine Türkçeleşmiş başka bir Farsça kelime ile aktardığı yerlerde vardır:

Bîmâr, hastedür ki Türk şayru dir (Bursevî, 47a).

Arapça kelimeyi yine Arapça kelimelerle açıklamıştır:

Zufer şured vezni üzerine esed ü şücâ' ve baħr ma'nâlarına gelür (Bursevî, 30b).

Arapça kelimeyi Farsça kelime ile açıkladığı yerler de vardır.

hâmûş epsem dimekdür (Bursevî, 46b).

Bazı kelimelerin anlamını vermeden önce onların etimolojisini yapmıştır. Etimolojisini yaptığı kelimeler Arapça ve Farsçadır:

Âdem...ba'zî 'ulemâ anda iştikâk i'tibâr idüp "edîm-i arzdan" veyâ "udme"den veyâ gayrıdan ahz eyledi. "Edîm" vech-i arzdu zîrâ türâb-ı Âdem vech-i arzdan me'hûzdur. "Udme" gendüm-gündür ki 'Arap sümirat dahı dirler ve hilye-yi Nebeviyye'de esmerü'l-levn dinildiği evşâf-ı memdûhadandur ki beyâzî nev'en siyâha mâ'il dimekdür tâ ki âyîne-yi İlâhî ola fe-efhemu velâkin gâh olur ki iştikâk i'tibâr olunmasa dahı iki lügatde tevâfuk bulunur. İdrîs'de keşret-i ders olduğu gibi ve İbrâhîm aşlinda Ebrâhâmdur ki Ebu Rahîm dimekdür (Bursevî 2b-3a).

Destere aşlinda dest-i erredür el bıçğısı ma'nâsına (Bursevî, 10b).

Bazı kelimelerin nasıl anlam kazandıklarını anlattığı yerler vardır:

Dâğ a'zâda yakmağıla olan nişân gerek insânda ve gerek hayvânda ya'nî insâna def'-i marâz ve hayvâna yâ def'-i marâz veyâ nişân için itdükleri tamğadur. Burada murâd harâret-i aşğdan dilde hâşıl olan eşerdür lâlenüñ bağırında olan dâğ gibi (Bursevî, 81a).

Şevket 'Arabîdür şevk-ı dakîk ve şulbü'r-re's olan otdur ki diken dirler. Silâh maqûleleriniñ uçları sivri ve keskin olmağıla silâhdan şevket ile ta'bîr olunur ve şevketlü bu maqûle silâh u esbâb u levâzıma kâdir olandur ki selâtin ü mülûkuñ elķâbindandur (Bursevî, 81b).

Önceden açıkladığı bir kelimenin anlamını açıklamayıp onun yerine bâlâda şerh olunmuşdur ve tafsîli mürur itmiş ifadesini kullanarak önceki açıklamalarına gönderme yapar. Bazen de açıkladığı bir kelimeyi yeri geldiğinde defalarca açıklamamış gibi aynı bilgileri tekrar etmiştir:

bâķi-yi müfredât dahı bâlâda şerh olunmusdur (Bursevî, 44b).

pîşe şıfat ve kârdur tafsîli mürûr itmişdür (Bursevî, 73a).

Bazı kelimeleri açıklarken ansiklopedik bilgi verdiği yerler de olmuştur:

Deryâ yedidür ki Baħr-ı Rûm ve Baħr-ı Şakâlîbe ve Baħr-ı Cürçân ve Baħr-ı Kûlzum ve Baħr-ı Fârs ve Baħr-ı Şîn ve Baħr-ı Hinddür ve bu mecmû'uñ mâddesi Baħr-ı muhîtt didükleridir ki bütün arzı ihâta eylemişdür ve lisân-ı Yunânîde anuñ ismi okyânûsdur (Bursevî, 7a).

yılanuñ zehrinden gayrı ba'zî ahcâr u nebâtât dahı zehr-nâkdur elmâs gibi ki bir kırâtî âdemi ihlâk eyler ve semm-i helâhil gibi ki ol bir otdur ki Sind ikliminde

Helâhil şehrinde biter tâze iken yirler zarar virmez ammâ gayrı iklimde öldürür nakl olunup şatılan kökidür (Bursevî, 62b).

Bazı kelime gruplarını da açıklamıştır.

ez-ser tâ be-ser bir ucdan bir uca dek dirler *mağşûd ihâşadur* (Bursevî, 41).

hasen'îl-vech güzel yüzlü demek (Bursevî, 82b).

Bazı kelime gruplarını anlamını açıkladığı kelimelerin zaman içerisinde geleneksel bir anlamda kullandığını ifade etmiştir. Bu durumda *bi-haşebi'l-örfdür* kelime grubunu kullanmıştır.

bi-haşebi'l-örfdür ıtlâk üzerine isti'mâl olunsa şâhdan murâd sulţân olur (Bursevî 17a).

Müfid

Abdî Paşa, kelimelerin gerçek anlamlarını söyleyeceği zaman *lügat* ve *ma'nâsınadur*, terim anlamlarını vereceği zaman *ıstılah*, mecaz anlamları için *bunda*, *lâkin bunda*, *bu maḥalde* *ma'nâsı* ve *mecazen* ifadelerini kullanmıştır:

Ḥamd, ... **luğatde** muṭlaḳ ögmeye dirler (Müfid, 2b).

Luğatde muṭlaḳ ögmeye dirler ammâ ıstılâḥda şol senâya dirler ki ta'zîm ḳaşd oluna (Müfid, 2b).

Bu maḥalde *ma'nâsı* bir avuç dimekdür (Müfid, 3b).

çeşm, **bunda** ümîd *ma'nâsınadur* (Müfid, 25b).

Daḳ daluñ fethiyle **luğatde** döğmege dirler ammâ bunda **mecâzen** işitdürmek *ma'nâsınadur* (Müfid, 29b).

Bazen kelimenin gerçek ve metinde ortaya çıkan manasını aynı zamanda verir:

Pâk, bâ-yı 'Acemînüñ fethiyle arı *ma'nâsınadur* lâkin **bunda** şerîk ü nazîrden münezzeh dimekdür (Müfid, 3a).

Bir kelimenin dört farklı manaya gediğini ifade ettiği yerler de vardır:

Demîdenden müştakdur, **yel esmek ve âdem üfürmek ve nebâtât bitmek ve peydâ vü zâhir** olmak *ma'nâlarına* gelir. *Bunda peydâ vü zâhir eyledi* dimekdür (Müfid, 4a).

Çok nadir bazı yerlerde açıkladığı kelimenin Arapçasını ve Türkçesini aynı anda vermiştir:

Ahen, elif-i memdûde ile ve hânuñ fethiyle ve nûnuñ sükûniyle **demüre dirler**, 'Arabîde **ḥadîd** dirler (Müfid, 7a).

Bazı kelimelerin Farsçada ve Türkçede ortak kullandığını dile getirmiştir:

Pes bu mûm kelimesi **Fârisîde ve Türkîde iştirâk** üzere müsta'mel olmuştur (Müfid, 7a).

Bazen uzun izahata girmenin münasip olmadığını düşünür. O konu hakkında bilgi almak isteyenlerin tarih kitaplarında tafsilatıyla yer aldığını oradan okuyabileceklerini dile getirmiştir:

Ḥazret-i Dâvud Peyğamberüñ avucunda demürü mûm eyledi ya'nî mûm gibi mülâyim ve yumuşak eyledi. Nitekim demürü mübârek elleriyle yumuşadup zırh

yapdukları meşhûrdur ve **tevârîhde mufaşşal meşhûrdur. Zikri burada münâsib degüldür** (Müfid, 7b).

Bazı kelimelerin birden fazla anlamını verip metnin içine bu anlamlardan en uygun anlam hangisi ise onu göstermiştir:

Demî, de yâ vahdet içündür ve dem nefes ve zamân ve sâ'at ma'nâlarına gelir ammâ Bunda eḳall-i zamândan 'ibâretdür ya 'nî azıcık zamânda dimekdür (Müfid, 9b-10a).

Abdî Paşa, çok nadir olarak bazı kelimelerin etimolojisini göstermiştir. Buradaki tavrı Farsça öğretiyor gibidir:

Çerâ, cîm-i 'Acemînüñ fethiyle ve kesriyle luḡatda ma'nâsı niçün dimekdür zîrâ bu kelime "çe" ile "râ"dan mürekkebdür. Ne içün olduğu zâhir oldu lâkin bu maḥalde "çerâ"nuñ çîmi fethle okunmak lâzımdur (Müfid, 10b-11a).

Abdî Paşa, bazen kelimelerle ilgili açıklama yapmadan onların metindeki anlamlarını vermiştir.

Taht, tâ-yı evvelüñ fethiyle ve hâ-yı mu'cemenüñ ve tâ-yı şânînüñ sükûnıyla pâdişâhlar oturacak kürsîdür (Müfid, 12a).

Abdî Paşa, kelimeleri anlamlandırırken teşbih ve istiare gibi edebî sanatlardan yararlanmıştır:

Talâk, ıstılâh-ı ehl-i şerî'atde 'avreti boşamağa dirler, lâkin bunda **isti'âre tarîkiyle** zîkr olunmuşdur. Zîrâ hâzret-i şeyḫ dünyâyı 'avrete **teşbih idüp** aña lâzım olan şeyleri dünyâyâ isbât itdi. Ya 'nî müşebbehin bihüñ levâzımını müşebbehe isbât eyledi. Ma'ânide buña **isti'âre-i tahyîliyye** dirler (Müfid, 36b-37a).

Mısra ve Beyitlerin Anlamı

Bursevî

Beyitteki ve/veya mısradaki kelimelerin anlamlarını verdikten onların cümle içerisindeki yerlerini belirttikten sonra mısra ve beyitlerin manasını aktarmıştır. Beyitte ve/veya mısrada açıklanan durum yeterli değilse yani metnin anlam katmanlarını verecekse o zaman *el-ḥâşıl*, *pes* ifadeleri ile açıklamasını derinleştirip sonuca bağlamıştır.

ma'nâ-yı beyt budur ki dostlar arasında mesrûr olup otur zîrâ dostlara karîb olmak ve aralarında bulunmak bâ'is-i üns ü huzûr u sürûrdur ve eger 'aḳl-ı tâmmuñ var ise ve idrâk-i kâmil tutarsañ düşmenden ve dâ'iresinden ve şoḥbetinden dûr u ba'id ol zîrâ anlardan dûr olmak sebeb-i râhat-ı dil ve nezdik olmak mûcib-i keder-i muttasıldur **el-ḥâşıl** dostân dâ'iresinde bulunmak bâḡ u bostân içinde olmak gibidür ki âdemüñ dimâḡı pür-büy-ı üns ve ḳalbi dâḡil-i bezm-i âlem-i ḳuds olur düşmenân miyânında olmak ise hâr-zâr içinde kalmak gibidür ki dâmen-i dil ve ḡâşiye-yi câme-yi ḡâtır derîde olmakdan ḡâlî olmaz ve çesm-i cân rûy-ı elem görmekden çâre bulmaz ve dimişlerdür ki düşmenlerle zindeḡânî itmek ḡatâ vü ifsâd-ı 'ömr ve isrâf-ı sermâye-yi vücûddur (Bursevî, 60b).

ma'nâ-yı beyt budur ki ol dörtten evvelkisi ḡasedle pür olmaklık olur ya 'nî düşmeni olan kimsenüñ ni'meti zâ'il olup kendine olduğu istemekdür bu ise fî'l-ḡaḳîḳa küfrdür zîrâ Allahu te 'âlânuñ ḡükmine cehlden ve ḡikmete i'tirâzdandur ve bu ḡasedi geçdükdün sonra ol dört ḡaşletüñ ikincisi 'ucb didükleri şıfatdur ki 'Acem andan ḡodbînlik ve Türk kendin görıcilik ile ta'bîr ider ve kendin görmek Ḥaḳḳa nisyândan ve tevḡîḳını 'adem-i mülâḡazadandur ve bunda şâ'ibe-yi i'tizâl vardır ya 'nî tâ'ife-yi mu'tezile 'abd ef'âlini kendi ḡalḳ ider diyüp ḡallâḳı nisyân itdükleri gibi mu'cib be-

nefse ve be-râ'iyeye dahı ef'âlini kendine izâfet itmiş olur tevfiķ ü tertîb-i esbâb ise hâkdandır **pes** te'sîr ü halk Hâkdan olıcak ğayra nazar itmek gerek kendi nefesine ve gerek âhire bâtıldır (Bursevî, 132b).

Beyitlerin şerhinde çoğu zaman tasavvufî yorumlar yapmıştır:

Halkdan berî olmak Hakkâ ittişâldür (Bursevî, 43b).

Bursevî, mısra ve beyitleri şerh ettiĝi bölümde yeri gelince deyim, atasözü, kelâm-ı kibardan yararlanmış. Şerhini bazen bu söz varlıklarıyla anlatmıştır. Atasözlerini aktarırken daha çok *meşhurdur ki*, *meseldür ki* / *fi'l-mesel* ve *Türk dahı... dir* ifadelerini kullanmıştır. Bazen hiçbir ifade kullanmadan da atasözünü aktarmıştır:

Türk dahı göz açup yumunca geldi geçdi **dir** 'ömr ve devlet ve emşâli gibi (Bursevî, 15b).

Meşhurdur ki söylerler dil birdür iki kulaķ bir söyle iki diñle (Bursevî 50a).

Meşeldür ki dirler üzüm üzüme göre kararır (Bursevî, 55b).

Kesemedigüñ eli öp (Bursevî, 60a).

Bursevî şerhinde çok sayıda deyim vardır. Bunlardan bazılarının Türkçe anlamını vermiştir:

Aĝzuñı mühürlemek ve sükûnetle muķayyed kılmak (Bursevî, 45a).

Dudaķ depretme ve *aĝız açma* ya'nî *aĝzuñı açma* illâ hâķķuñ izn verdiĝi ve şer'üñ ruḥşat gösterdiĝi vechle ğuşâde kılmak *yohsa nehy itdiĝi ve buyurmadıĝı nesneyi lisana getürme* (Bursevî, 46a).

Yeri geldiğinde açıklamalarını Farsça deyim ve atasözleri ile zenginleştirmiştir.

هر چه کند به خود کند⁶

Her çe küned be-hod küned (Bursevî, 43a).

Bursevî şerhini yazarken Kur'an-ı Kerim'den çokça yararlanmış, neredeyse her kavram ve ibare için Kur'an'dan dayanak getirmiştir:

Hâķ toprakdır ki 'anâşır-ı erba' anuñ bi-hasebi 'ş-şûre a'zamıdır anuñçün خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ (Bursevî, 2b).

Müfid

Abdî Paşa, mısraları tek tek ele almamıştır. O, beyitleri şerh etmiştir. Beyitleri şerh etmeden önce *maḥşûl-i beyt* ifadesini kullanmıştır. Beyitleri daha çok tercüme edip açıklamalarını derinleştirmemiştir. Çok nadir olarak açıklamalarını derinleştirmek istediğinde *hâşıl-ı kelâm* ifadesini kullanmış. Sonra açıklamalarına devam etmiştir.

Hâşıl-ı kelâm ol Resûl-i Ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem Hâzretleri cismânî bu toķuz kât eflâķdan geçüp tâ 'arş-ı a'zama vâsıl oldu. Nitekim kışsa ile mi 'râc gün gibi zâhir ve 'ayân ve ma'lûm-ı 'âlemiyân-ı mu'temed ehl-i îmândur nebîler dahı velîler ol Resûl-i Ekremüñ muḥtâcudur (Müfid, 17a).

Abdî Paşa bazı açıklamalarında birtakım deyimler kullanmıştır.

⁶ Kim ne yaparsa kendine yapar.

⁷ "Sizi topraktan yarattı." Mü'min 40/67.

Başına kaçasun (Müfid, 21a).

Yüzlerinüñ karaluğıdur (Müfid, 23a).

Yolımı urdı (Müfid, 25b).

Yüzin döndürsün (Müfid, 27a).

Göñli yara eyledi (Müfid, 27b).

Lisânuñı bağla (Müfid, 28a).

Bazı yerlerde deyimlerin anlamını vermiştir. Bu durumda “ya‘nî” ifadesini kullanmıştır:

başı çekici ‘inâd üzre (Müfid, 27a).

kulağını bur, ya ‘nî te’ dîb eyle (Müfid, 27a).

Yüri var diliñi ağzında mahbûs tut ya ‘nî habs u zabt eyle. Hâşıl-ı kelâm kimseye söz söyleme dimekdür (Müfid, 30b).

Ol pâdişâhuñ için bir baş üzerine yüz cân oynarlar ya ‘nî pâdişâhlarınıñ yolına cânlarını ve başlarını fedâ iderler dimekdür (Müfid, 33b).

Düşmene yol virme ya ‘nî ***düşmeni yakîniñe ve koñşuluğuna götürme*** (Müfid, 34b).

Atasözü: *Her kimse ne iderse kendüye ider* (Müfid, 27b).

Abdî Paşa, açıklamalarında Kur’an Kerim’den ayetlere de yer vermiştir. Ana metinde geçen bir ifadeyi anlatacağı zaman *telmih* ve *âyetinüñ mazmûn-ı şerîfine telmihdür* ifadesini kullanmıştır. Metin ile ilgili yaptığı açıklamalara kanıt olarak Kur’an-ı Kerim’den ayet getireceği zaman *Hâzret-i Hâk Kur’ân-ı ‘Az’iminde buyurmuşdur* ifadesini kullanmıştır.

Abdî Paşa bir yerde mahsul-i beyitte, beytin anlamını açıkladıktan sonra ansiklopedik bir açıklamada bulunmuştur. Bunu yapacağını göstermek için de *ma’lûm ola ki* ifadesini kullanmıştır:

Ma’lûm ola ki mezheb-i meşhûr dördtür, evvelki Hanîfidür, ikinci Şâfi’dür, üçüncü Mâlikîdür, dördüncü Ahmed Hanbelîdür. Bu dört mezheb de haqdur. Lâkin Hâzret-i Şeyh Hanbelî zîkr itmemesine bâ ‘iş-i mezhebi ol kadar şöhrat bulmayup şâyî ‘olmaduğına binâen olmaqdur. Allâhu a’lem haqîkatehu

Yapısal Özellikler

Bursevî’nin şerhinin önemi bir yönü de harflerden, kelimelere ve cümleye kadar tek tek her unsuru yapısal yönden incelemesidir. Bursevî, Arap gramer özelliklerine göre kelimeleri, tamlamaları ve cümleleri irdelemiştir.

Kelimeler

Bursevî kelime kökeni için *asl* ifadesini; türetilmiş kelime için *müştağ* kelimelerini kullanmıştır.

Destere aşlında dest-i erredür el bıçğısı ma ‘nâsına (Bursevî, 10b).

Âzâr âzârdan lafzından müştakdur (Bursevî, 24b).

Edâtlar

Yalnız başına bir anlamı olmayan isim ve fiillerle kullanıldığında onlara mana katan kelimelere edât denir (Çörtü, 2010, s. 91). Bursevî, bazen edâta *harf* dediği yerler de vardır.

“bî” lafzı ***edât-ı nefydür*** (Bursevî, 1b).

“tâ” burada *edât-ı ta ‘lildür lâm-ı cârre ma ‘nâsına* (Bursevî, 4a).

“râ” lâm-ı cârre ma ‘nâsınadır ki tahşîş ifâde ider ve sûyda *harf-i cerr mahzûfdur* (Bursevî, 53a).

“çün” *harf-i şart* (Bursevî, 88b).

Abdî Paşa da edat ve harf kelimelerini kullanmıştır:

Mer mîmüñ fethiyle ve rânuñ sükûniyle edât-ı şıladur (Müfid, 50b).

yâ harf-ı atfdur (Müfid, 64a).

İsim

Zamana ve bir şahsa bağlı kalmadan kendi başına bir manası olan kelimelerdir. İsmin içerisinde harf ve fiil dışındaki bütün sözcük türleri girmektedir.

Nûh ism-i ‘Acemîdür (Bursevî, 3b).

“-zâr” *ism-i câmid olıcağ -lik* ma ‘nâsın ifâde ider (Bursevî, 4b).

în şıfat (Bursevî, 52b).

bu şîne zamîr-i gâyib-i müfred dirler (Bursevî, 56b).

ey kelimesinüñ münâdîsidür (Bursevî, 72b).

der aña zarfdur (Bursevî, 88b).

Abdî Paşa sayı isimlerine *ism-i ‘aded* tabirini kullanmıştır:

Evvelki ki ismdür kim ma ‘nâsını (Müfid, 64b).

ism-i ‘adeddür iki ma ‘nâsınadır (Müfid, 64b).

Fiil

Şahıs ve zamanla beraber iş, oluş, durum bildiren kelimelerdir. Bursevî, çekimli fiile *fi ‘l* derken zaman ve şahıs olmayan fiile *mastar* demektedir. Şimdiki zaman için *muẓâri* ‘; geçmiş zaman için de *mazi* ‘ demiştir.

fi ‘l-i muẓâri’-i gâyibdür maşdarı gerdîdendür (Bursevî, 88a).

kâf-ı ‘Acemî ile fi ‘l-i mâzî-yi muhâtabdur şüdü ma ‘nâsınadır (Bursevî, 86a).

Geçişsiz fiil için lâzım ifadesini kullanmıştır.

Maşdarı kerdânîdendür, bir hâlden bir hâle döndürmek şayrûret ma ‘nâsına lâzımı kerdîdendür dönmek ma ‘nâsına (Bursevî, 40b).

Müfid

Abdî Paşa, çekimli fiile *fi ‘l* derken zaman ve şahıs olmayan fiile *mastar* demektedir. Şimdiki zaman için *muẓâri* ‘; geçmiş zaman için *mazi* ‘ demiştir.

fi ‘l-i mâzî’-i müfred-i gâyibdür (Müfid, 37a).

fi ‘l-i muẓâri’den soñra vâkı ‘ olmağla maşdar ma ‘nâsına olur (Müfid, 37a).

Geçişsiz fiile “lâzım” fiil demiştir.

bâyed fi ‘l-i muẓâri’dür, lâzımdur (Müfid, 37a).

Tamlama

Bursevî, isim tamlaması için *izâfet*; sıfat tamlaması için *vaşf-ı terkîb* ifadesini kullanmıştır:

dürri 'Adene izâfet kıldı (Bursevî, 49a).

şefâ 'at-h'âh vaşf-ı terkîbîdür şefâ 'at dileyici ma 'nâsına (Bursevî, 36b).

Abdî Paşa sıfat tamlaması için *vaşf-ı terkîbî*'yi kullanır:

Nîk-baht, vaşf-ı terkîbîdür, eyü tâli 'li sa 'âdetlü demekdür (Müfid, 36b).

Cümle

Bursevî, özneye *mübtedâ* ve *fâ 'il*, yükleme *fi 'l* ve *haber*, nesneye *mef'ul* demiştir.

herkesî mübtedâ (Bursevî, 48b).

ba 'de 'l-cümle mübtedâyâ haberdür (Bursevî, 48b).

her çi ikinci mî-şevdüñ fâ 'ili ve *gâret mef'ûli* (Bursevî, 48b).

Abdî Paşa Müfid'de özneye *mübtedâ*, yükleme *fi 'l* ve *haber* nesneye *mef'ul* denmiştir.

Hest şeytân mukaddem haber-i düşmenet mu 'ahhar mübtedâdur (Müfid, 7b).

Mısrâ '-ı şânîde olan gerd ca 'le ma 'nâsınadur, ef'âl-i kulûbdandur, iki mef'ûle ta 'diye ider. Ahen mef'ûl-i evveli ve mûm mef'ûl-i şânîsidür (Müfid, 7b).

Nüsha Farklılıkları

Bursevî, Pendnameyi şerh ederken elinin altında birden fazla nüsha olduğunu ve bu nüshaları yeri geldiğinde metin şerhinde kullandığını ifade etmiştir.

vâv 'âtıfdur ân diger-râ yerine ba 'zı nüshada digerî-râ düşmüşdür (Bursevî, 10b).

ber pisterî ki kimhâ est demekdür ve bundan ber lafzı ki isti'lâ içündür müte'allıķı ma'lûm oldu ve *ba 'zı nüshada* yâ yokdur (Bursevî, 14b).

Her ki û terk-i ten âsânî küned

Pes hilâf-ı nefis-i sulţânî küned

bu beyt gayrı nüshalarda yokdur bizüm yedimizde olan bir nüsha-yı 'âtîkâda bulundu (Bursevî, 80b).

nüsha-yı uhrâya göre (Bursevî, 91a).

Abdî Paşa, bazı yerlerde nüsha farklılığından bahsetmiştir. Verdiği nüsha farklılığını da tercüme etmiştir.

Ba 'zı nüshada mısrâ '-ı şânî böyle vâķi ' olmuşdur

Gîr kûş bâşed 'ayb-ra pâdişâh

ma 'nâsı pâdişâha 'ayb olur, kulaķ tût, diñle bu naşîhâti dimekdür (Müfid, 32a-32b).

ba 'zı nüshada genc vâķi 'dür (Müfid, 33a).

Eleştiriler

Bursevî, eseri şerh ederken kendince doğru bulduğu yerlerle ilgili olarak başka şarihlerin yaptıkları yorumları hatalı bulup eleştirmiştir.

*Zer gümüşe dahı şâmildür diyen **haqâ** itdi* (Bursevî, 92a).

Bursevî, yeri geldiğinde şerh ettiği metni de eleştirmiştir.

*Nidâyı takdîm itse evveli olurdu zîrâ hem vezne **halel** gelmez ve hem **nev'-i kelâm yerini** bulurdu.* (Bursevî, 54b).

Yeri geldiğinde açıklamaları için kaynak olarak kullandığı İbn-i Kemâl'i eleştirmiştir.

*Lisân-ı 'Acem tahfîfe mâ'ildür ve ser-**hoş** lafzı dahı böyledür ki aşlı hoş-ı serdür İbn Kemâl'ün hoşı sere şıfat tutduğu ya'nî fi'l-aşl rânuñ kesresiyle **kâ'ide-yi Fürse muhâlifdür*** (Bursevî, 86b).

Abdî Paşa da Müfid'de kendisinden önce Pendnameyi şerh edenleri eleştirmiştir.

*Amma bu hemze ba'zılar hitâb içündür ve vahdet için tutmuşlar amma didikleri ma'nâ lûgatlarda yokdur. Zâhir budur ki kendi **yanlarından** söylemişdür* (Müfid, 6a).

Abdî Paşa, eleştiri yaptığı gibi Şem'î'nin verdiği bir hükmü de beğenmiştir.

*Şem'î merhûm mısra '-ı şânînüñ ma'nâsında **dağka** ve gamzdan ötüri **hak** sözi söyleme ya'nî söz hak ise de çok söylemek gamza icâb itdi, anı söyleme deyü ta bîr itmiş yerindedür* (Müfid, 30a).

Dilbilgisi İlgili Bilgi Verilmesi

Bursevî, metni şerh ederken yer yer üç dil ile ilgili birtakım dilbilgisi kuralları anlatmıştır. Dilbilgisi için Bursevî *kavâ'id* ifadesini kullanmıştır. Açıkladığı dilbilgisi konuları daha çok üç dilin gramer karşılaştırılması doğrultusundadır.

*Hâyı zâya kalb idüp endâzed ve endâzende dirler zîrâ **kavâ'id-i Fürs** dendür* (Bursevî, 5a).

***Fârsîde 'Arabîdeki** gibi şıfat ve mevşûf arasında muṭâbakat şart degildir* (Bursevî, 76b).

***Fârsîde ef'âl tafḍîl şîğası** yokdur ol ma'nâyı terkîb ile edâ iderler meşelâ eksiklikde ve artuklukda bir nesnenüñ faḍlın beyân itseler **kem-ter ve efzûn-ter** dirler* (Bursevî, 87a).

Farsça kelime yapımından bahsedip gramer bilgisi aktarmıştır. Bu durumda bazen *ma'lûm ola ki* ifadesini kullanmıştır.

Ârâyiş bezeyiş demek olur ki ism-i maşdardur ammâ bezek ya'nî zînet ma'nâsına şâyi'dür ma'lûm ola ki emr-i mücerredüñ âhırına lâhık olan şîn 'alâmet-i ism-i maşdardur dâniş ve bîneş ve reviş ve emşâli gibi bu şînüñ mâ-ḳabli ḳaṭ'en meksûr okunur ve zamîr-i gâyib olan şîn cânes gibi ve zamîr mef'ûle didemes gibi bunlaruñ mâ-ḳablleri meftûh okunur ve ba'zî tā'ife kesr ile dahı telaffuz itmişlerdür (Bursevî, 77a).

Abdî Paşa, *ma'lum ola ki* ifadesini kullandıktan sonra dilbilgisi ile ilgili bilgi vermiştir.

***Ma'lûm ola** ki âhîrinde hâ-yı resmî olan kelimelerüñ âhîrlere yâ-yı vahdet iktizâ etse kitâbet olunmaz ancak hemze ile iktifâ olunur* (Müfid, 9a).

Farsça fiillerle ilgili bilgi vermesi:

*Dâdeñden müştakdur. **Kâ'ide-i külliye**dür ki Farisîde müââderüñ âhîri nûn olur, nûnuñ mâ-ḳabli tā olur dânisten gibi yâḥûd dâl olur dâden gibi. İmdi bunlardan bunüñ gibi maşdarlardan ancak fi'l-i mâzî ile ism-i mef'ûl müştak olur ammâ şol maşdar ki âhîri nûn, nûnuñ mâ-ḳabli dâl, dâluñ mâ-ḳabli yâ ola şenîden gibi şîn-i mucemenüñ ve*

nûnuñ kesriyle ve yânuñ şükûniyla ve dâluñ fethiyle ve nûnuñ şükûniyla maşdardur (Müfid, 3a).

Yâ harfini işlevlerini anlatmıştır:

ma'lûm ol ki bu lisân-ı Fârisîde yâ sâkin esmâ ve ef'âlûñ âhîrine lâhık olur. Bir nice ma'nâya gelir. "Yâ" vahdet için olur. "Yâ" tenkîr için olur. "Yâ" nisbetiyye olur. "Yâ" maşdariyye olur ya hitâb için olur. Ba'zılar bu "yâ" hitâbı ef'âl âhîründe isti'mâl itdiler. Bu mezkûr olan "yâ" esmâya mülhak olandur ammâ ef'âle mülhak olan "ya" ekser hikâye için olur ve "yâ"-yı batîne ve izâfiye dahı vardır. Hatta Kemâl Paşazâde bu zîkr olunan "yâ"ları şu 'belendirdin yigirmi dürlü ma'nâsını murâd eylemiş. Lâkin tâlib-i Fârisî olan kimesnelere ol kadar fâ'idesi olmaduğundan tahrîrûñ ihtiyâr itmedük (Müfid, 4b).

Ki harfinin manalarını anlatmıştır:

Ki, kâf-ı 'Arabînuñ kesriyle ve hâ-yı resmîyle harfle isim mâbeyninde müsterekdür. Pes eger ism murâd olunursa bir şahs-ı zevî'l-'ukuldan ibâretdür, Kim ma'nâsına. Kâf-ı 'Arabînuñ kesriyle mimûñ sükûniyla ve ger harf-i murâd olunursa dört ma'nâya gelir. Yâ harf-i râbt-ı şîfat olur, yâ beyân için olur, yâ ta'lîl için olur, yâ men tafzîliyye ma'nâsına olur (Müfid, 3a).

Bunların dışında "ber" ve "râ" kelimelerinin birkaç anlamlarının olduğudur. Mahallinde beyân olunacağını da söyleyip konu bahsi geldiğinde açıklamalarını yapmıştır.

Abdî Paşa'nın dilbilgisi ile ilgili tartışmalı bir durum olduğunda Sûdî Efendî'nin görüşünü benimsediğini dile getirmiştir.

Sûdî rahmetullâhi 'aleyh ancak evâhîr-i esmâya mahşûşdur didi. Pes tahkîk budur ki esmâya mahşûşdur (Müfid, 23b).

Açıklamalarda Örnek Beyit Verilmesi:

Bursevî, bazı şairlerin beyitlerini kendi açıklamaları için örnek tutmuştur.

Zeyneb şâ'ire dimişdür beyt:

Zeyneb ço meyli zînet-i dünyâya zen gibi

Merdâne-vâr sâde dil ol terk-i zîver it (Bursevî, 63a).

Müfid'de de açıklamalar için örnek beyitler verilmiştir.

Nitekim Şeyh Sa'dînuñ bu beytinde zâhirdür, beyt:

ای مرغ سحر عشق ز پروانه بیاموز
کَانَ سوخته را جَانْ شُدْ اَوَارْ نَبَامَد

Ey murg- seher 'aşk zi-pervâne biyâmûz

K'ân sûhte-râ cân şüd avâz neyâmed⁸

Şerhlerde Kaynak Eser Kullanımı

Bursevî, eseri şerh ederken tefsirden sözlüğe kadar birçok kaynak eser kullanmıştır.

Keşşâf, İbn Kemâlûñ Dekâ'iki, Lügat-ı Karahîşârî, Luğat-i Ni'metullâh, İmâm-ı Kırîbî, Hâlîmî", Şâhidî Lüğatinde, Muhammediyye, İmâm Beyhakî Ezâhîr nâm kitâbda, Reseât nâm kitâbda, İmâm Râğîb'ûñ Müfredâtında muşarrahdur.

⁸ Ey seher kuşu (bülbul), aşkı pervaneden öğren, zira o canını yaktı ama ondan hiç bağırıp çağırma gelmedi.

Kendi eserine de gönderme yapmıştır.

Nitekim tefsîrimiz Rûhu'l-Beyânda mufaşşaldur (Bursevî, 17b).

Bir yerde kitabî değil sözlü kaynak kullandığını ifade etmiştir.

Gerdî kâf-ı 'Acemî ile meşhûrdur ve Fârsiyyü'l-aşl olanlara su'âl olunduğda bu vechile cevâb virmişlerdür maşdarı gerdîdendür ki dönmezdür (Bursevî, 81b).

Elindeki kaynakların yetersizliği üzerinde durmuştur.

Nitekim dirler çok yasa az yaşa şonî ölümdür ve burada batn-ı gâr bir kışşaya telmîh olmak ihtimâli dahî vardır velâkin bizde olan kütûbde bulunmadı ve bu beyt dahî ekşer-i nûsağda yokdur (Bursevî, 82b).

Abdî Paşa kaynakları daha çok dilbilgisi ile ilgili bilgi verdiği için kullanmıştır.

Tevarih, Sûdî Efendi'nin şerhleri, Kemâl Paşazade, Dakâyıku'l-Hakâyık, Ni'metu'llâh, Şâhidî luğati, Tuhfetü's-Seniyye şâhibi ve Halîmî ve Lâmî' ve dahî sâ'ir luğat şâhiblerüñ (Müfid, 23a-23b)

Sûdî Efendi'nin Gülistân şerhini okuduğunu ve beğendiğini beyan etmiştir:

Nûşîrevân-ı 'Âdil hikâyesinde vâkı' olan beytün şerhinde şâzûmânı ta'rîf itdikde şârih Sûdî rahmetullâhi 'aleyh bu mezkûr kâ'ide-i külliyyen bir hoş beyân eylemişdür (Müfid, 15b).

Sonuç

Abdurrahmân Abdî Paşa şerh etmeye kelimedeki harflerin okunuşu ile başlamış, onların nasıl okunacağını göstermiştir. Bursevî şerhinde bunun yerine Farsça metni harekelendirmeyi tercih etmiştir. Bazı durumlarda birtakım kelimelerin okunuşunu gösterdiği yerler de olmuştur.

Abdî Paşa, kelimelerin gramer özellikleri ve cümledeki yerlerini gösterirken Bursevî şerh etmeye önceleri kelimenin tamlama ve cümle içindeki yerini söylemekle başlamış bir müddet sonra bazı beyitleri nesre çevirip sonra îrâb yapmıştır. Bu özellik düzenli değildir. Arada birkaç beyti Arapça nesre çevirmiştir. Nesre çeviriyi beyitteki Farsça kelimeleri Türkçe cümle yapısı içinde her bir ögeyi yerli yerlerine koymasındır. Bu durum Türkçeye tercüme değildir.

Bursevî, kelimedden önce sözcüğe gelen ve ona anlam katan ek varsa bu ek anlamını vermekle açıklamasına başlamış, sonra dilde kullanılan buna benzer bir ek varsa onunla mana olarak karşılaştırıp örnekleme yoluna gitmiştir. Abdurrahman Abdî Paşa, ek anlamı yerine onun görevini söyleyip açıklamalara girmemiştir. Bursevî'nin yaptığı gibi örneklemlere ve dilde eş değeri olan eklere de yer vermemiştir.

Abdurrahman Abdî Paşa ve Bursevî gramer açıklamalarında genelde birbirleriyle aynı eksende açıklamalar yapmışlardır. Şerhlerinde bu konuda birbirleriyle çelişkili çok farklı açıklamalar yer almamıştır. Çok nadir de olsa şarihlerin bazı farklı açıklamaları olmuştur. İki şarih de Farsça işaret zamiri olan *ân* kelimesinin gramer özelliğini anlatırken farklı yolları tercih etmişlerdir. Bursevî'ye göre *ân* kelimesi üçüncü tekil o kişi zamiridir. Gerekli olmamasına karşın çoğulunun da ne olduğunu söylemiştir. Bir de *bu* anlamına gelen Farsça *în* kelimesini aktarmıştır. Sonra bu kişi zamirinin *müsâhama* (kusuru görmezden gelerek) ile işaret zamiri manasında kullanılmasını doğru bulmamaktadır. Buna da Arapça gramer kurallarına göre delil getirmiştir. Abdurrahman Abdî Paşa'ya göre ise *ân* *ism-i işarettir*. O da kendince Arapçadan delil getirmiştir. Ve o kelimenin tamlanan olarak gramerdeki yerini göstermiştir. İkisi de gramer olarak aynı tanımlamayı kullanırken getirdikleri delil yönüyle birbirlerinden farklılık

göstermektedirler. Bursevî, *ism-i işaret* dediğinde kişi ve dönüşlük zamirini anlarken; Abdî Paşa, işaret zamirini anlamaktadır.

Şarihler, şerh ettikleri metinlerdeki anlamın ortaya çıkması için kelimelerin sözlük yani *lugavi* anlamının yanı sıra metnin bağlamından yola çıkarak nasıl *mecaza* düştüğünü bazen sözlükler yardımıyla bazen kendi bilgi ve deneyimlerini kullanarak açıklamışlardır. Bursevî bazen de halkın bu konuda benzer durumlarda neyi nasıl kullandığını göstererek açıklamıştır. Şarihlerin kelimelere mana vermelerinde kullandıkları kaynaklar açısından birbirlerinden farklılıklara sahip oldukları gözlenmiştir.

Abdurrahman Abdî Paşa, *Hudâ* kelimesinin sadece Allah'a has olduğunu ve başka yerlerde kullanılmasının caiz olmadığını dile getirmiştir. Farsça olan bu kelimenin Türkçede karşılığının aslı Arapça olan Allah kelimesi ile karşılamıştır. Ona göre bu kelime Allah'tan başka kimse için kullanılmamalıdır.

Hudâ yâ ile ve yâsız zât-ı Bâriye 'alem-i hâşdur. 'Arabîde Allâh gibi Vâcibü'l-Vücûd ma'nâsına ve gayre îtlâkı câ'iz degül eger Allâh'dan gayrıya bir kimesne Hudâ îtlâk eylese kâfir olur (Müfid, 3a).

Bursevî ise *Hudâ* kelimesinin etimolojik tahlilini yapmış ve bu kelimenin başka dillerdeki karşılığını dile getirmiştir. Türkçe *Tanrı* demektir diyerek anlamını söylemiştir. Bunun yanı sıra kelimenin Ermenice, Rumca, Efrenç ve Habeşçe karşılığını da dile getirmiştir. Abdurrahman Abdî Paşa *Hudâ* kelimesi ile ilgili Bursevî gibi bir açıklama yapmamıştır.

Anlam ile ilgili tespit edilen en önemli özelliklerden biri de anlamın çok katmanlı olduğu yerlerde Bursevî'nin derinlemesine izahata girmesidir. Abdî Paşa, kelimelerin anlamlarını mecaz anlamlar dâhil olmak üzere mananın derinliklerine inmeden verirken, Bursevî bu kelimelerin bir de irfânî boyutları ve halk arasındaki kullanımlarıyla kendi dönemi için arakaik olabilecek kelimelerle de vermiştir. (Çünkü Türkçe kelimelerin anlamlarını şerh metninde açıklaması bu kanıyı güçlendirmektedir.) Hatta şerhinde bazen Türkçe kelimeleri bile açıklamıştır. Türkçe kelimelerin tasavvufî manaları üzerinde durmuştur. Abdî Paşa'nın müfid adlı şerhinde Türkçe kelimelerin manası verilmemiş, Türkçe kelimelerin tasavvufî boyutu üzerinde hiç durulmamıştır.

Bursevî, *mahsul-i beyt* bölümünde beytin anlamını verdikten sonra *ya'nî, hâsılı ve bunda* diyerek anlamın diğer katmanlarını da ortaya koymuştur. Buna neden olan durum eğer kelimedenden kaynaklanıyorsa, kelimenin anlam katmanlarına göre metnin o bölümü her manaya için tekrar açıklanma yoluna gidilmiştir. Eğer anlam katmanı sadece kelimenin anlamı ile ilgili değil de söz öbekleri ve kelimelerin diğer kelimelerle olan bağlantılarından ortaya çıkıyorsa şarih bunu özellikle belirterek açıkladığı bölümü bir kez daha şerh etmiştir. Burada o zaman şarih kendi dilindeki deyim, atasözleri ve söz öbeklerini verir. Bu açıklamayı yaparken verdiği sözvarlığını da açıkladığı yerler olmuştur. Bu derinlemesine yapılan açıklamalar daha çok tasavvufî manayı vermeye dönüktür. Bursevî burada üç dilin imkânlarını sonuna kadar kullanmıştır. Abdî Paşa'nın *mahsul-i beyt* bölümünde yaptığı açıklamaların birçoğu tercüme havası içinde olmuştur. Derin izahatlara gidilmemiştir.

Abdî Paşa, 16. yüzyılda yaşamış şarihlerimizden Sûdî Efendi'yi beğendiğini dile getirmiş, açıklamalarını da onun gibi daha çok gerçek ve mecaz boyutlarıyla yapmıştır. O, da Sûdî Efendi gibi tasavvufî şerhe pek girmemiştir. Bu yönü ile de Bursevî'nin şerh anlayışından farklıdır.

İkisi de aynı dönemde yaşayan şarihler aynı esere farklı okuma, açıklama ve yorumlar getirerek Pendname'yi şerh etmişlerdir. Yapı ve anlam açısından birbirlerine benzeyen yerler olmasına karşın birbirlerinden çok farklı yerler de vardır. Anlamın ortaya çıkmasında kendilerince birer yöntem geliştiren bu şarihlerin Pendname şerhlerinde üç dilin sözvarlığı ve

gramer bilgileri açısından da zengin birer kaynak olma özellikleri vardır. Şerhler, metinlere anlam vermede tercümelerden (çevirilerden) farklı olarak tek anlamı değil de eserin derinliklerinde yatan manaları da bulup çıkarmaları yönünden ayrılmaktadır.

Kaynakça

- Akçay, G., (2013). *Mustafa refi'a-berg-i dervîşân (karşılaştırmalı inceleme-metin)*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Edrine: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Edebiyatı Bilim Dalı.
- Çakıroğlu, T. O., (2008). İsmail Hakkı Bursevî'nin şerh-i pend-i attâr adlı eseri üzerine inceleme. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*. 11(5), 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/714447> adresinden alındı
- Çakıroğlu, T. O., (2012). *İsmail Hakkı Bursevî'nin "şerh-i pend-i attâr" (Attâr'ın pendnâmesi'nin açıklaması) adlı eseri üzerine bir inceleme ve attâr'ın pendnâme'si ile karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı.
- Çörtü, M. M., (2010). *Arapça dilbilgisi sarf*. İstanbul: M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Derin, F. Ç., (1988). TDV İslâm ansiklopedisi. *Abdi paşa, nişancı*. İstanbul, Türkiye. 11(5), 2020 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr> adresinden alındı
- Feridüddin-i Attar. (1993). *Pendname*. (M. Gençosman, Çev.) İstanbul: MEB.
- Kamçı, M., (2019). *Feridüddîn Attâr'ın pend-nâmesi'nin bdurrahmân Abdî Paşa Şerhi Müfîd (35a-105a Varakları Arası İnceleme-Metin)*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Müfid, DİB Yazmalar Kitaplığının 004371 numarada yer alan yazması kullanılmıştır. <https://yazmaeserler.diyaret.gov.tr/resource?itemId=10389&dkymId=60453> E.T: 05.11.2020
- Namlı, A., (2001). İsmâil Hakkı Bursevî. 23. İstanbul. 11(5), 2020 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr> adresinden alındı
- Paksoy, K., (2012). *Bursevî İsmail Hakkı şerh-i pend-i attâr (İnceleme-Metin-Sözlük)*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı.
- Şerh-i pend-name-i Attar [mikroform]/ Şarih: İsmâ'il Hakkı Bursavî; müstensih: Şerif Ali b.Fevzî Sandakı-zade Bursavî Tilmizi, 1963. Mf1994 A 3909.
- Yerdemir, F., (2019). Sûdî'nin Gülistân ve Bostan şerhlerinde Türkçe deyimler. *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (90), ss. 191-214.